

РОСІЙСЬКА ДЕЗІНФОРМАЦІЯ І ПРОПАГАНДА В СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА: КЕЙС ТЕЛЕГРАМУ

Катерина Григорівна СІРІНЬОК-ДОЛГАРЬОВА,

канд. наук із соц. ком., доц.,
гостьова дослідниця Центру Вайзера
з вивчення Європи і Євразії,
Мічиганський університет (США),
доцент кафедри журналістики
Запорізького національного університету
<https://orcid.org/0000-0003-1703-1295>

RUSSIAN DISINFORMATION AND PROPAGANDA IN SOCIAL MEDIA: CASE OF TELEGRAM

The paper explores the social medium Telegram as a platform of spreading and circulating of Russian disinformation and propaganda in the time of full-scale Russian aggression against Ukraine. The author discusses the pros and cons of Telegram popularity among internet users in Ukraine, Russia and temporarily occupied territories of Ukraine. The challenges and threats of using Telegram as a messaging application as well as a social medium are analyzed, cyber security recommendations are proposed.

Додатки для обміну повідомленнями та споживання новин в Україні та Росії, такі як Viber і Telegram, стали не лише одними з найпопулярніших комунікаційних платформ для персонального спілкування, а й соціальними медіа-агрегаторами. Відповідно, російська агресія проти України не могла не вплинути на використання цих медійних платформ різними політичними акторами, представниками державних установ, журналістами, блогерами і, на противагу їм пропагандистами, у просуванні власних наративів, у тому числі дезінформації і пропаганди.

Так, станом на 2021 рік в Україні Rakuten Viber було встановлено на 97% смартфонів, які використовували цей додаток для здійснення голосових IP-дзвінків і пересилки миттєвих повідомлень [3]. Після початку повномасштабної війни цей застосунок набув більш багатоцільового призначення: через нього українці отримують новини, використовують його у фінансових операціях, займаються бізнесом, розважаються, слідкують за офіційною інформацією від владних структур, за оголошеннями про заходи безпеки (повітряні тривоги, найближчі укриття, психологічні поради) тощо. Подібний до Viber функціонал забезпечує й інший додаток – Telegram. Його особливості, “за” і “проти” у користуванні інтернет-юзерами розглянемо далі.

В Росії Viber встановлено на 62% смартфонів, а в так званих “ДНР” і “ЛНР” він заборонений, у той час як Telegram є найпоширенішою соціальною мережею. Як Viber, так і Telegram заборонено для використання російським урядом і фінансовим сектором (разом з іншими додатками іноземного походження), хоча кількість пересічних користувачів Telegram, згідно аналітичних досліджень [9], тільки зростає.

За різними оцінками у 2023 році кількість користувачів Telegram сягне 1,06 мільярда [8]. Згідно дослідження USAID-Internews, у листопаді 2022 в Україні 36% громадян отримують новини з телебачення, а 74% – із соціальних мереж [7]. Telegram і Viber є джерелом суспільно-політичних новин для 41% українців (група “Рейтинг”, лютий 2023). 63,3% українців почали читати Telegram-канали, щоб отримувати новини після 24 лютого 2022 року, хоч до війни ця цифра була 35,9% (дослідження КМІС, 2023 р.). У Росії основним джерелом інформації залишається телебачення – 64% отримують новини саме з нього, а 39% – із соцмереж (дослідження “Левада-центру”, листопад 2022 і квітень 2023) [5]. Новини з Telegram отримують 18% росіян, а до лютого 2022 року це було близько 6%. Аудиторія середньостатистичного Telegram-каналу в Україні з 23 лютого по 23 липня 2022 року подвоїлася [7], в Росії – потроїлася [5].

Щодо розподілу інформаційних телеграм-каналів, то їх умовно можна типологізувати за власником/засновником на такі види:

- канали прозорих і відповідальних ЗМІ (наприклад, згідно аналітичних моніторинрів ІМІ до таких належать “Суспільне”, “Громадське”, “Ліга”, “Українська правда”, “Укрінформ”, ZN.ua, “Бабель”, “НВ” та “Еспресо” [4]).

- канали офіційних топ-персон (Президента, депутатів, очільників міст, громадських діячів та ін.).

- канали військових частин, державних установ, організацій (СБУ, Повітряних Сил України, Міноборони, ДСНС тощо).

- анонімні канали (500 тис. і більше підписників, не є професійним журналістським контентом, неофіційні), такі як “Труха”, “Київ INFO”, “Харьков.Life”, “Одесса INFO” тощо.

Перевагою Telegram є його оперативність і зручність у поширенні і отриманні інформації, саме тому аудиторія влюбила цей додаток, що надає доступ до каналів швидких новин, стрічка яких формується за хронологічним принципом. У Telegram ми отримуємо інформацію тут і зараз: негайні сповіщення про обстріли чи бомбардування, пряме спілкування українських офіційних осіб з аудиторією. Немає нав'язливої реклами через відсутність алгоритмів, як у Facebook, Instagram чи інших додатках. Обмін повідомленнями в так званих каналах або групах, організовано відкрито чи анонімно. Крім того, під час російсько-української війни Telegram став платформою накопичення доказової бази даних про воєнні злочини, зафіксовані користувачами. Наразі Telegram це ще й неконтрольований маркетплейс, який стрімко розвивається і використовується як платіжна платформа (дає можливість здійснювати перекази криптовалюти USDT через чати).

Поряд із цими беззаперечними перевагами Telegram має суттєві недоліки й асоційовані з цим ризики. Найперший ризик – російське походження цього додатку, що був заснований у 2013 році братами Дуровими, які також створили одну з найпопулярніших і наразі контрольовану Кремлем соціальну мережу VK (“Vkontakte”). Як свідчать журналістські розслідування, хоча зареєстрований Telegram як ТОВ у Дубаї, ОАЕ, в офіційному офісі немає співробітників, Павла Дурова досі асоціюють з Telegram, деякі сервери знаходяться в Росії, а також зафіксована співпраця з російською ФСБ з 2018 року [6].

Недоліком Telegram є нечітка політика щодо тероризму (використовується терористичними організаціями, такими як Ісламська держава, для організації терактів), неконтрольованих атак тролів і ботів, поширення мови ненависті, дезінформації та пропаганди. В цьому застосунку відсутні засоби перевірки походження облікових записів через закритість алгоритмів та немає зворотного зв'язку та прозорого спілкування з керівництвом компанії.

У Telegram через вбудований функціонал наявна можливість для розробників і адміністраторів відстежувати поведінку користувачів, завантажувати метадані та тексти з будь-якого публічного чату чи облікового запису (наявні кейси співпраці з урядами Німеччини та Індії тощо). Повідомлення не шифруються (на відміну від Signal або WhatsApp), а збираються на серверах (хмарне сховище даних – доступне з будь-якого пристрою), що відкриває можливість потенційно використовувати їх проти користувачів. Відкритість інтерфейсу Telegram дає можливість збирати дані для подальшого аналізу за допомогою ШІ-технологій (ризик для українців криється у моніторингу їхніх дискусій пов'язаних з війною, відстеженні зміни суспільних настроїв і подальшому використанні цієї інформації під час створення ворожих ІПСО) [1].

У часи російсько-української війни Telegram став своєрідним віртуальним полем битви. Боротьба з кіберзагрозами, які несе це соціальне медіа в Україні, відбувається через блокування і заборону каналів, які поширюють дезінформацію, пропаганду, мову ворожнечі. Волонтерські сили, зосереджені у так званій “інформаційній армії” або “кібервійськах” через такі Telegram-канали як StopRussiaMriya, “Інтернет-війська України” координуються для розсилання повідомлень про ворожий контент/планування тероризму, відправлення скарг задля блокування акаунтів, груп і каналів у різних соцмережах, розгортання інформаційних і психологічних кампаній проти Росії і на підтримку України. Усунення кінетичних загроз під час війни відбувається через використання чат-ботів у Telegram (наприклад, таких як e-Enemy) для повідомлення про місцезнаходження та пересування військ, передавання іншого чутливого воєнного контенту (зокрема, наприклад, про місця та масштаби обстрілів тощо).

Російськими і проросійськими силами Telegram використовується як платформа для поширення дезінформаційного контенту через мережі так званих “воєнкорів”, які фактично є воєнними пропагандистами. Крім цього аудиторії з мільйонами підписників мають канали, що імітують новинні організації: “Readovka” (колишнє “ліберальне” російське ЗМІ), “Рибарь” (канал, пов'язаний з Євгенієм Прігожиним, створений пресслужбою Міноборони РФ, заборонений в Україні в березні 2022 року).

Серед “воєнкорів” з тисячною аудиторією – Александр Малькевіч (медійний куратор так званих “нових регіонів” – тимчасово окупованих Росією територій України: частин Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської областей), Борис Рожин, Владен Татарській (канал активний і після його вбивства), Александр Ходаковській (колишній командир спецпідрозділу СБУ “Альфа” в Донецькій області), Александр Сладков, Юрій Подоляка (колаборант, втік до Росії), Александр Коц (“воєнкор” “Комсомольської правди”). Ці Telegram-канали подають різноманітний контент для різної аудиторії: від дуже примітивного до більш інтелектуального (зазвичай наративи, що маніпулюють істо-

рією та релігією). Крім поширення пропаганди, вони часто збирають гроші та інші пожертви для російської армії (одяг, дрони, боєприпаси тощо).

Діяльність цих “воєнкорів” виходить далеко за межі Telegram. Одним із напрямків роботи є підготовка нових пропагандистів. Так, “Репортери без кордонів” підготували аналітичний звіт [10] про діяльність лідера цього медійного руху Александра Малькевіча (пов'язаний з “фермами тролів” групи Євгенія Прігожина ПВК “Вагнер”) – блогера, інфлюенсера з Санкт-Петербурга. Так, у Мелітополі (“столиці” тимчасово окупованої частини Запорізької області) під його керівництвом створено “медіашколу” під назвою “Медіатополь”, провадять діяльність пропагандистські ЗМІ ЗаТВ, ЗаРадіо, газета “Запорожский вестник” [2].

Отож, зважаючи на всі переваги і недоліки Telegram як соціального медіа і комунікаційної платформи, все ж рекомендовано обмежити його використання для передавання чутливого персонального контенту, варто використовувати інші можливості більш захищених мобільних застосунків і споживати розповсюджену через Telegram інформацію критично та виважено.

Список використаних джерел:

1. Ажнюк Я. Що не так з Telegram? *Ukrainer*. 2023. 11 квітня. URL: <https://ukrainer.net/telegram>.
2. Виговська Н.А., Любченко Ю.В., Мірошніченко П.В., Сірінюк-Долгарьова К.Г. Європейські медійні стандарти та цінності в Запорізькому регіоні: аналітичний звіт. Поради з розробки редакційних політик для місцевих ЗМІ. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. 22 с.
3. Некрасов В. Як Viber “захопив” 97% смартфонів українців і хто заробляє на цьому. Інтерв'ю з топ-менеджером Viber. *Економічна правда*. 2021. 14 вересня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/09/14/677768>.
4. Онлайн-медіа, що стали найякіснішими: білий список другого півріччя 2023. *Інститут масової інформації*. 2023. 30 вересня. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/onlajn-media-shhotaly-najyakisnishymu-bilyj-spysok-drugogo-pivrichchya-2023-i55817>.
5. Основные источники информации и популярные журналисты. *Левада-Центр*. 2023. 4 апреля. URL: <https://www.levada.ru/2023/04/20/osnovnye-istochniki-informatsii-i-populyarnye-zhurnalisty>.
6. Розкладай І., Спесивцева О. Telegram та медіа: гра без правил. *Центр демократії та верховенства права*. 2023. 31 липня. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/telegram-ta-media>.
7. Рябоштан І., Півторак О., Ілюк К. Від “Трухи” до Гордона: найпопулярніші канали українського сегмента Telegram. *Детектор медіа*. 2022. 9 вересня. URL: <https://detector.media/monitoring-internetu/article/202665/2022-09-09-vid-trukhy-do-gordona-na-populyarnishi-kanaly-ukrainskogo-segmenta-telegram>.
8. Спесивцева О. Неприступна фортеця Telegram: чи в силах держави регулювати платформу? *Центр демократії та верховенства права*. 2023. 28 вересня. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/telegram-regulyuvaty-platformu>.
9. Як функціонують та завойовують аудиторію неінституціоналізовані новинні телеграм-канали українського сегменту. Аналітичний звіт. Київ : ГО “Український інститут медіа та комунікації”, 2023. 68 с.
10. Perebenesiuk M., Cavelier J. The Malkevich propaganda machine. The Wagner-allied network in Ukraine / Reporters without borders, 2023. 18 p. URL: https://rsf.org/sites/default/files/medias/file/2023/04/The%20Malkevitch%20Propaganda%20Machine_EN.pdf